

Justitieombudsmannen
Cecilia Renfors

Inspektion av Åklagarmyndigheten, åklagarkammaren i Sundsvall, den 4–6 april 2017

Inledning

Den 4–6 april 2017 genomförde justitieombudsmannen Cecilia Renfors tillsammans med byråchefen Stefan Nyman och föredragandena Per-Ola Cullin, Madeleine Arpegård, Ola Jonshammar, Emma Wännström och Therese Persson en inspektion av Åklagarmyndigheten, åklagarkammaren i Sundsvall. Den 4 april deltog även byråchefen Maria Wagermark och sekreteraren Daniel Andersson.

Inspektionens genomförande

Inspektionen genomfördes i åklagarkammarens lokaler på Norra Tjärngatan 6 i Sundsvall.

Den inleddes med att Cecilia Renfors gav en kort presentation av JO och att Stefan Nyman kortfattat redogjorde för syftet med inspektionen inför kammarchefen AA och vice chefsadministratören BB.

AA redogjorde för kammarens organisation och verksamhet och angav bl.a. följande. Åklagarkammaren i Sundsvall tillhör åklagarområde Nord. Förutom kammaren i Sundsvall ingår åklagarkammaren i Umeå, åklagarkammaren i Luleå med lokal åklagare i Gällivare och åklagarkammaren i Östersund i åklagarområde Nord. Kammaren arbetar mot Sundsvalls tingsrätt och Ångermanlands tingsrätt med kansli i Härnösand och tingsställe i Örnsköldsvik. Det är stora avstånd inom åklagarområdet och de använder sig av videolänk i den mån det är möjligt. Åklagaren deltar t.ex. via videolänk vid i princip alla häktningsförhandlingar i Härnösand. Kammaren hjälper kamrarna i Östersund och Gävle med förhandlingar i hovrätten. På kammaren finns för närvarande 16 åklagare och 8 anställda med administrativa arbetsuppgifter. Det senaste året har 35 procent av personalstyrkan på kammaren bytts ut. Två av åklagarna är specialister inom relationsvåld respektive mängdbrott. Två åklagare är s.k. allmänspecialister. En av dem inriktad på ekonomisk brottslighet. Åklagarna är indelade i tre team; brott i nära relation, mängdbrott och övriga ärenden. Det

finns problem med långa handläggningstider i ungdomsärenden. Problemen är främst hänförliga till polisen där i praktiken endast 17 av 40 utredare är i tjänst. Åklagarkammaren har tagit upp detta med Polismyndigheten.

Åklagarkammarens kansli sköter lottningen av ärendena på de olika åklagarna under tillsyn av kammarchefen och vice kammarchefen. Kansliet håller också i framställningar till domstolarna om målsägandebiträde och särskild företrädare för barn. På kammaren arbetar man företrädesvis med elektroniska akter. I ärenden med frihetsberövade finns det alltid en aktkappa. När åtal väcks upprättas en pappersakt eftersom det än så länge är svårt att arbeta helt elektroniskt under en huvudförhandling.

Efter det inledande mötet granskades akter.

Inspektionen avslutades med ett möte där Cecilia Renfors sammanfattade för AA, vice kammarchefen CC och BB vad som kommit fram vid granskningen.

Inspektionens omfattning

Vid inspektionen granskades 168 ärenden; de 30 senaste ärendena där åklagaren fattat beslut om anhållande och sedan hävt beslutet (20 av dem avsåg ärenden där beslutet om anhållande inte hade fattats lördagar, söndagar eller helgdagar), de 30 senaste ärendena där åtal hade väckts och häktning förekommit, de 20 senaste ungdomsärendena där åtal hade väckts och utredningen varit åklagarledd, de 20 senaste nedlagda förundersökningarna där utredningen varit åklagarledd, de tre äldsta ärendena på respektive åklagarrotel där åtal ännu inte hade väckts och de 20 senaste ärendena där en åklagare vid åklagarkammaren hade fattat beslut om att en misstänkt skulle hämtas till förhör i ett ärende som hör till kammaren. Vidare kontrollerades brevgranskningen för år 2016 och 2017.

Granskningen av akter

Vid granskningen av kammarens akter gjordes i huvudsak följande iakttagelser.

Ärenden där anhållande hade förekommit

I dessa ärenden granskades framför allt att utredningen bedrivits med skyndsamhet och att den misstänktes försvararrättigheter iakttagits. Vid genomgången av de enskilda ärendena ägnades också uppmärksamhet åt tiden för anmälan av gripandet till åklagare och om förhör enligt 24 kap. 8 § rättegångsbalken (RB) hållits före eller efter denna tidpunkt, om det funnits grund för anhållandet och om det varit proportionerligt.

Anmälan till åklagare

Vid granskningen framkom att tiden mellan gripande och anmälan till åklagaren generellt var kort. Endast i ett par ärenden dröjde det mer än fyra timmar, och inte i något ärende dröjde det mer än sex timmar, innan åklagaren underrättades. I något fler än hälften av ärendena hölls förhör enligt 24 kap. 8 § RB innan gripandet anmäldes till åklagaren. I de ärenden där förhöret inte hölls före

anmälan gav åklagaren skyndsamt direktiv om att förhör skulle hållas. I flera ärenden dröjde dock förhöret eftersom den misstänkte var för påverkad för att kunna höras. Detta var då tydligt dokumenterat i åklagarens akt. I ett ärende där gripandena av två underåriga misstänkta skedde på natten dröjde det tre respektive fem timmar från det att anmälan gjordes till åklagaren innan förhör hölls med de misstänkta, vilket berodde på att socialtjänsten och vårdnadshavarna skulle underrättas.

Tillgång till försvarare

De misstänkta hade genomgående informerats om rätten till försvarare under förundersökningen i enlighet med 12 § förundersökningskungörelsen (FUK). I samtliga fall hade den misstänkte också tillfrågats om han eller hon önskade försvarare under förundersökningen. Av förhørsutskriften framgick regelmässigt den misstänktes inställning till att låta sig höras utan att försvarare närvarade.

I alla ärenden utom ett avstod den misstänkte från att ha en försvarare närvarande vid förhöret. Inte i något ärende hade det dokumenterats vilka överväganden förundersökningsledaren och förhørsledaren hade gjort i frågan om förhöret kunde hållas utan försvarare närvarande. I två ärenden hade förhör hållits utan försvarare närvarande trots att misstänkarna avsåg grov kvinnofridskränkning.

Grunden för anhållandet

I de flesta fall var det tydligt att det fanns grund för att anhålla den misstänkte och att anhållandet var proportionerligt. I ett ärende gjorde dock två åklagare olika bedömningar av om det fanns skäl att anhålla en person. Det gick inte att utläsa av dokumentationen vad detta berodde på eller vilken grund som fanns för anhållandet.

Handläggningstid

I samtliga ärenden hade åklagaren fattat beslut i anhållningsfrågan i omedelbar anslutning till att åklagaren underrättats om att anhållningsförhöret hade genomförts.

I merparten av ärendena var anhållningstiden mellan ett och två dygn. I några fall varade anhållandet bara under några timmar och i tre av de granskade fallen var anhållandetiden närmare tre dygn.

I ett ärende hade en kvinna stoppats i en bil med misstänkt stöldgods i. Kvinnan förnekade brott och uppgav att hon hade lånat bilen av en kamrat som hon inte ville namnge. Kvinnan anhölls misstänkt för häleri. Anhållandet hävdades efter knappt två dygn. Den enda åtgärd som vidtogs i utredningen under anhållandet var att åklagaren gav direktiv om godspårning. Godspårningen och förhör med en eventuell målsägande genomfördes dock först efter att anhållandet hävts.

Det samlade intrycket var dock att adekvata utredningsåtgärder hade vidtagits utan onödigt dröjsmål i de granskade ärendena och att anhållningsbesluten hävdades när det inte längre fanns skäl för ett anhållande. I en del ärenden var utredningsläget löpande beskrivet i en tvångsmedelsblankett vilket underlättade granskningen.

Åtalade ärenden där häktning förekommit

I dessa ärenden granskades framför allt handläggningstiden, när gripandena anmäldes till åklagaren och förhör enligt 24 kap. 8 § RB genomfördes med den misstänkte, den misstänktes tillgång till försvarare, hur restriktioner hade hanterats och om underrättelse skett till närstående om frihetsberövandet.

Anmälan till åklagare

I de flesta ärendena hölls förhör enligt 24 kap. 8 § RB innan anmälan gjordes till åklagaren. I de fall då förhöret hölls efter anmälan berodde det nästan genomgående på att den misstänkte var för berusad för att kunna höras i anslutning till gripandet.

Generellt sett hade förhör hållits och gripandet anmälts till åklagaren inom tre timmar, ibland kortare. I ett fall som gällde bl.a. narkotikabrott och dopningsbrott tog det nästan åtta timmar innan anmälan gjordes. Förhöret påbörjades dock en timme före anmälan. Vad dröjsmålet med anmälan och förhöret berodde på framgick inte av handlingarna.

Tillgång till försvarare

I alla utom ett par fall framgick att den misstänkte hade informerats om rätten till försvarare under förundersökningen i enlighet med 12 § FUK. Det framgick även i de flesta fall vilken inställning den misstänkte hade till att låta sig höras utan en försvarare.

Det förekom inte i något av de granskade ärendena att försvarare närvarade vid det första förhöret med den misstänkte. Om den misstänkte hade sagt att han eller hon inte ville förhöras utan försvarare närvarande hölls det dock endast ett kort s.k. delgivningsförhör.

I de fall den misstänkte medgett att förhöras utan försvarare närvarande – dessa fall utgjorde merparten av de granskade ärendena – var förhören mer utförliga. Huvuddelen av dessa avsåg förhör med vuxna personer som var misstänkta för inte alltför allvarlig brottslighet. I några fall hade dock ganska omfattande förhör hållits i ärenden med relativt höga straffvärden och det kan ifrågasättas om det borde ha skett när någon försvarare inte var närvarande.

I ett ärende var en ung person, 21 år, misstänkt för ett förhållandevis allvarligt rån. Det första förhöret med honom var ett kortare delgivningsförhör som genomfördes utan någon försvarare närvarande. Därefter hördes han i sak vid två tillfällen och inte heller då närvarade en försvarare.

I ett ärende hade den misstänktes hämtats till förhör efter beslut av åklagaren. Vid förhöret delgavs han misstanke om våldtäkt mot barn i tre fall. Han informerades om sina försvararrättigheter, men uppgav att han godtog att höras utan försvarare närvarande. Han erkände brott och dömdes senare till fängelse i tre år.

I ett ärende som avsåg misstankar om misshandel i flera fall och övergrepp i rättssak hölls ett inledande förhör i sak med den misstänkte utan någon försvarare närvarande. Den misstänkte informerades om sina försvararrättigheter men godtog att förhöret hölls utan försvarare. Han dömdes senare för grov kvinnofridskränkning till fängelse i nio månader och utvisning. I ytterligare två ärenden som avsåg misstankar om grov kvinnofridskränkning hölls förhör utan att en försvarare var närvarande.

Slutligen fanns två ärenden som gällde misstankar om försök till mord, där det första förhöret genomfördes utan försvarare.

Det framgick inte i något ärende om förhørsledaren hade lyft försvararfrågan till förundersökningsledaren och om förundersökningsledaren i sådant fall tagit ställning till om det var lämpligt att genomföra förhöret utan en försvarare.

I de flesta fall hade den misstänktes begäran om att få en försvarare utsedd för sig vidarebefordrats till tingsrätten samma dag eller dagen efter. Det fanns dock exempel på när framställan inte hade skickats förrän efter ett par dagar.

Handläggningstid

Ärendena hade överlag handlagts skyndsamt. Det förekom i flera fall att åtal väcktes inom två veckor efter att den misstänkte häktats och i de flesta fall dröjde det inte mer än en månad. Det förekom dock längre häktestider i ärenden med mer komplicerade och allvarliga brott. Det finns inte något som tyder på att ärendena inte handlagts så skyndsamt som omständigheterna medgett eller att häktestiderna varit oproportionerligt långa.

Restriktioner

De restriktioner som förekommit var inskränkningar i rätten att placeras med andra intagna, vistas i gemensamhet, ta emot besök, stå i förbindelse med annan genom elektronisk kommunikation och sända och ta emot försändelser. I de flesta fall framgick inte av handlingarna om restriktionerna hade omprövats löpande. I ett flertal fall hade dock den häktade begärt lättnader i restriktionerna som då hade prövats och i de allra flesta fall medgetts av åklagaren.

Underrättelse till närstående

Det framgick inte i något fall om den misstänktes hade informerats om rätten att underrätta närstående. Det har därför inte gått att dra några slutsatser om hur den frågan hanteras.

Ungdomsärenden

I ungdomsärendena granskades framför allt handläggningstiden och den misstänktes tillgång till försvarare (4 och 24 §§ lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL).

Handläggningstid

I hälften av de granskade ärendena hade den föreskrivna tidsfristen i 4 § LUL överskridits. Enligt den bestämmelsen får fristen överskridas om det är nödvändigt med hänsyn till bl.a. utredningens beskaffenhet. Endast i tre ärenden framgick att det hade funnits skäl att överskrida fristen. Beträffande de resterande gick det inte att utläsa av handlingarna varför fristen hade överskridits. I tre av de granskade ärendena hade fristen överskridits med mellan en och två veckor. I fem ärenden hade fristen överskridits med mer än en månad. I ett av dessa ärenden, som gällde flera fall av skadegörelse, hade fristen överskridits med fyra månader. I ett ärende som avsåg olaga hot hade fristen överskridits med fyra månader. I ett ärende som gällde misshandel och där de två misstänkta var 15 år hade fristen överskridits med närmare sex månader. I ett ärende som gällde våldtäkt mot barn hade fristen överskridits med två månader och någon åtgärd från åklagarens sida under den sista månaden fanns inte noterad.

I de flesta fall hade det gått förhållandevis lång tid från det att en person antecknats som skäligen misstänkt till dess att personen underrättades om brottsmisstanken enligt 23 kap. 18 § RB (misstankedelgivning). I ungefär hälften av de granskade ärendena delgavs misstanken en till fyra månader efter gärningstidpunkten trots att de misstänkta pekats ut på ett tidigt stadium i utredningen. Det fanns dessutom ett antal fall där det dröjt mellan fem och åtta månader innan den unge underrättats om brottsmisstanken. I ett ärende hade underrättelsen dröjt nio månader.

Tillgång till försvarare

I nästan samtliga fall hade den misstänkte biträts av försvarare redan tidigt i utredningen. I ett fall kan det ifrågasättas om den unge inte borde ha biträts av försvarare vid förhör. Det gällde en person som misstänktes för flera fall av olaga hot, där bl.a. dödshot hade uttalats, och det hölls ett första förhör med den unge utan att en försvarare var närvarande. Den misstänkte och hans vårdnadshavare hade i det ärendet godtagit att förhöret hölls utan närvaro av en försvarare.

Nedlagda förundersökningar

I dessa ärenden granskades främst om det funnits tillräckliga skäl att lägga ned förundersökningarna och hur nedläggningsbesluten motiverats.

Det samlade intrycket är att utredningarna hade bedrivits snabbt, att relevanta utredningsåtgärder hade vidtagits innan beslut om att lägga ned förundersökningen fattades samt att besluten och de skäl som angavs för dessa framstod som väl förenliga med utredningsunderlaget.

I många ärenden hade avskrivningsbeslutet motiverats med standardtexter, men i vissa fall hade en kompletterande text eller individuella skäl lagts till. I några

ärenden där endast standardtexter använts hade flera misstankar utretts och ett flertal förhör hållits med målsägande, misstänkt och vittnen. Det var i en del av de ärendena svårt att förstå varför åklagaren gjort bedömningen att det numera saknades anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal hade begåtts eller att brott inte kunde styrkas.

I två ärenden hade målsägandens inställning till fortsatt utredning påverkat beslutet att lägga ned förundersökningen. I det ena ärendet hade en kvinna under ett bråk kontaktat en väninna ochbett henne ringa 112. När polis kom till platsen observerade de vissa skador på kvinnan. Hon berättade att hon blivit misshandlad av sin sambo såväl den aktuella dagen som under veckorna före. Åklagaren beslutade att den misstänkte skulle slutas förundersökningen angående misshandel. Några veckor senare uppgav målsäganden att hon inte längre ville medverka i utredningen. Samma dag lade åklagaren ned förundersökningen och angav att det på det utredningsmaterial som fanns inte gick att bevisa att den eller de som varit misstänkta gjort sig skyldiga till brott samt att ytterligare utredning inte kunde antas ändra på det. I det andra ärendet hade en person anmält sin bror för misshandel och uppgett att denne hade slagit honom med knytnäve i ansiktet. Polisen hade tagit ett fotografi av målsäganden. Målsäganden förklarade senare att han inte längre ville medverka i utredningen eftersom det gällde hans bror. Förundersökningen lades ned med hänvisning till att målsäganden inte längre ville medverka i utredningen, att gärningen därför inte kunde preciseras tillräckligt och en fällande dom inte kunde förväntas.

I två ärenden gällde misstanken misshandel av närstående och samtidig skadegörelse genom att den misstänkte förstört målsägandens mobiltelefon. I det ena ärendet hade den misstänkte gjort en nödvärnsinvändning beträffande misshandeln men erkänt att han förstört mobiltelefonen. Förundersökningarna beträffande båda brotten lades ned med motiveringen att nödvärnsinvändningen inte gick att motbevisa. I det andra ärendet hade den misstänkte förnekat att han slagit målsäganden, men erkänt att han förstört hennes mobiltelefon. Han invände dock att telefonen hade betalats med den gemensamma hushållskassan. Förundersökningarna beträffande båda brotten lades ned med hänvisning till bevisproblem.

De äldsta ärendena där åtal ännu inte väckts

I dessa ärenden granskades framför allt om ärenden blivit liggande utan åtgärd under långa perioder, om det getts direktiv i tillräcklig omfattning och om direktiven följts upp.

I huvuddelen av de granskade ärendena fanns det inte något att anmärka på när det gällde åklagarnas åtgärder för att driva utredningarna framåt. Att handläggningen dragit ut på tiden berodde i de flesta fall på resursbrist hos Polismyndigheten, men det fanns även ärenden där handläggningstiden hade blivit lång eftersom den misstänkte hade avvikit. I vissa fall kunde det dock konstateras att åklagaren inte följt rotelvårdsföreskrifterna och att direktiv och

påminnelser inte utfärdats i tillräcklig omfattning. Det fanns även flera exempel där direktiven utformats på ett sätt som inte kan anses ändamålsenligt. Några direktiv innehöll t.ex. bara texten ”påminnelse 1” eller liknande och vissa var skrivna på ett sådant sätt att det framstod som att åklagaren bad om ursäkt för att han eller hon var tvungen att lämna direktiv eller påminna om dem.

I ett ärende som gällde en man som misstänktes för att ha förskingrat pengar ur en släktings bolag kom anmälan in i december 2013. Inledningsvis lämnade åklagaren direktiv till polisen och påminde senare om direktiven. Först i början av 2015 vidtog polisen vissa åtgärder. I maj 2015 gav åklagaren direktiv om att samtliga tidigare direktiv skulle genomföras. I september 2015 gav åklagaren direktiv om att den misstänkte mannen skulle delges misstanke om brott, vilket gjordes ganska snabbt. Därefter vidtog åklagaren inga åtgärder förrän i mars 2016 då hon gav ytterligare direktiv till polisen. I juni och oktober 2016 skickades standardpåminnelser enligt Åklagarmyndighetens rutin. Polisen svarade då att ärendet inte var lottat på någon och låg i balans. En ny standardpåminnelse skickades i februari 2017.

I ett annat ärende, som gällde grov kvinnofridskränkning, kom anmälan in i juni 2012 och beslut att lägga ned förundersökningen fattades i april 2014 med hänvisning till att brott inte kunde styrkas. Efter överprövning beslutade en åklagare vid Utvecklingscentrum Göteborg i juli 2014 att förundersökningen skulle återupptas, bl.a. eftersom alla relevanta utredningsåtgärder inte hade vidtagits, bland dem förhör med den misstänkte. Han anmärkte också att en gärning (våldtäkt) inte hade utretts. Ärendet lottades på en annan åklagare som beslutade att förhör skulle hållas med den misstänkte. Denne hade dock redan vid tiden för det första nedläggningsbeslutet lämnat landet. Sedan det klarlagts att den misstänkte befinner sig i Kanada har åklagaren beslutat att begära rättslig hjälp med att hålla förhör. Arbetet med begäran har påbörjats men avbrutits på grund av andra arbetsuppgifter.

I ett ärende som bl.a. gällde misshandel av ett mindre barn kom anmälan in i september 2015. Åklagaren gav inledningsvis utredningsdirektiv till polisen om att den misstänkte skulle förhöras. I oktober 2015 fattade åklagaren beslut om att han skulle hämtas till förhör. Beslutet har inte kunnat verkställas. Åklagaren har dock kontinuerligt fattat beslut om att hämtningsbeslutet ska kvarstå. Det senaste beslutet fattades den 5 april 2017. Utöver direktiv om att delge den misstänkte brottsmisstanke och påminnelser om det har inga åtgärder vidtagits av åklagaren.

Beslut om hämtning

I dessa ärenden granskades framför allt om det funnits tillräckliga skäl för hämtning och hur hämtningsbesluten motiverats och dokumenterats. Granskningen omfattade även var hämtningen hade verkställts, om den som hämtats till förhör hade tagits i förvar i väntan på att förhöret skulle kunna genomföras och hur länge frihetsberövandet i så fall hade pågått.

I merparten av de granskade ärendena framgick endast namn och personnummer på den misstänkte samt det brott som denne var misstänkt för. Grunden för eller individuella skäl för beslutet om hämtning hade inte angetts. Vidare var dokumentationen om verkställigheten av hämtningsbesluten bristfällig. Varken tidpunkt, plats för verkställighet eller när tvångsmedlet hade upphört hade angetts. Granskningen av dessa ärenden försvårades påtagligt av den bristande dokumentationen.

Brevgranskning

961 framställningar om prövning av brev försändelser till och från frihetsberövade kontrollerades. Granskningen var främst inriktad på hur snabbt försändelserna hade vidarebefordrats.

Huvuddelen av försändelserna (760) hade vidarebefordrats samma dag, 65 dagen efter och 43 försändelser vidarebefordrats efter tre–sex dagar. För 27 av de sistnämnda försändelserna berodde fördröjningen sannolikt på att de hade kommit in under en helgdag och 13 av dem hade fördröjts på grund av att de skickats på översättning. Två av ärendena hade skickats först efter två veckor. Båda dessa hade skickats för översättning.

Vid granskningen noterades att beslutsdatum helt saknades för 76 av försändelserna och att ankomststämpeln på försändelsen i ett antal fall var så svag att det var svårt att avgöra vilken dag handlingen hade kommit in.

JO Renfors sammanfattande bedömning

Det allmänna intrycket är att arbetet vid åklagarkammaren fungerar bra. Det som kommit fram vid granskningen tyder inte på annat än att ärendehanteringens bedrivs på ett i huvudsak effektivt och rättssäkert sätt. Jag vill dock föra fram följande synpunkter.

Handläggningstider

I de ärenden där frihetsberövande förekommit har handläggningen överlag varit skyndsamt och det framstår som att frihetsberövandena i de flesta fall inte varit oproportionerligt långa. I vissa fall hade åklagaren hävt häktningsbeslutet före huvudförhandlingen.

I de flesta av ärendena där någon anhållits hade utredningen kommit igång snabbt. I ett fall var dock den misstänkte anhållen i två dygn utan att några utredningsåtgärder tycks ha vidtagits. De utredningsåtgärder som åklagaren hade gett direktiv om genomfördes först efter att den misstänkte hade släppts. Utifrån de granskade handlingarna förefaller det därför som att anhållningsbeslutet kunde ha hävts tidigare. Jag vill i det här sammanhanget framhålla åklagarens skyldighet att göra en kontinuerlig prövning av ett frihetsberövande och att ett anhållningsbeslut enligt 24 kap. 10 § RB omedelbart ska hävas när det inte längre finns skäl för det.

Vid granskningen av de äldsta ärendena var det tydligt att de långa handläggningstiderna i de flesta fall kunde hänföras till polisen och att åklagarna generellt följde rotelvårdsföreskrifterna. Det fanns dock exempel på ärenden där åklagaren kunde ha varit betydligt mer aktiv och lämnat mer konkreta och individualiserade påminnelser. Det är i många fall lämpligt att åklagaren i sina påminnelser ber om återkoppling på tidigare direktiv och besked om beräknad tidsåtgång för de åtgärder han eller hon gett direktiv om.

Handläggningstiderna i de granskade ungdomsärendena var generellt sett väl långa och det generella skyndsamhetskravet i 4 § LUL hade inte iakttagits i ett flertal ärenden.

Det var också vanligt att tidsfristen i 4 § LUL överskridits. Det hade skett i hälften av ärendena. Fristen får överskridas om det är nödvändigt, bl.a. med hänsyn till utredningens beskaffenhet, t.ex. i en mycket omfattande brottsutredning med många misstänkta och ett stort antal brott. En annan situation kan vara att genomförandet av nödvändiga tekniska undersökningar tar lång tid. Endast i tre ärenden framgick att omständigheterna varit sådana att det funnits skäl att överskrida fristen.

Vidare kunde noteras att det i många fall hade gått förhållandevis lång tid från det att någon antecknats som skäligen misstänkt till dess att han eller hon underrättades om brottsmisstanken. Jag vill därför erinra om att en formell delgivning av brottsmisstanke inte får skjutas upp i syfte att fördröja att tidsfristen börjar löpa.

Kammarledningen uppgav vid den avslutande genomgången att de långa handläggningstiderna i ungdomsärenden diskuteras centralt för Norrland. Enligt kammarledningen är tanken att de ska arbeta tillsammans med polisen för att få bukt med problemen eftersom de långa handläggningstiderna i huvudsak beror på resursbrister inom Polismyndigheten.

Även om anledningen till att ungdomsärendena drar ut på tiden i första hand beror på resursbrist hos polisen vill jag stryka under att det ytterst är Åklagarmyndigheten som har ansvaret för att skyndsamhetskravet iakttas i de utredningar som leds av en åklagare. Jag har noterat att åklagarkammaren är medveten om problemet och jag ser positivt på den dialog som förs med Polismyndigheten för att komma till rätta med det.

Tillgång till försvarare

JO har i flera ärenden riktat kritik mot att förhör genomförts utan att försvarare närvarat och framhållit att en brottsmisstänkts rätt till försvarare vid förhör är en central rättssäkerhetsfråga. Det har vidare uttalats att huvudsyftet med att en misstänkt ska ha rätt till försvarare tidigt i en brottsutredning är att han eller hon inte på grund av bristande kännedom om utredningsförfarandet och den rättsliga regleringen ska komma i underläge mot polis och åklagare, utan att ha tillgång till sådan sakkunskap att han eller hon till fullo kan tillvarata sina rättigheter.

Det ligger i rättvisans intresse att en försvarare inte bara biträder den misstänkte med upplysningar och råd utan även närvarar vid förhör. Den misstänkte har som regel rätt att ha tillgång till en försvarare redan fr.o.m. det första förhöret. Det är primärt förundersökningsledaren som har ansvar för att en misstänkts försvararrättigheter respekteras.

Även om den misstänkte anger att han eller hon avstår från en försvarare kan det med hänsyn till bl.a. brottsmisstankarna, utredningsläget eller den misstänktes ålder finnas anledning att ändå förordna en försvarare för att hans eller hennes försvararrättigheter inte ska äventyras. Detsamma gäller i fråga om försvararens närvaro vid förhör. Att förhör genomförs utan försvarare kan också påverka förhörens bevisvärde, liksom förfarandets förenlighet med kravet på rättvis rättegång enligt Europakonventionen. JO har angett att såväl förhørsledaren som förundersökningsledaren ska göra en egen bedömning av behovet av försvarare, oavsett vilken inställning den misstänkte har.

I förundersökningsledarens primära ansvar för att en misstänkts rätt till försvarare respekteras ligger bl.a. att de direktiv som ges till förhørsledaren ska innefatta frågan om rätt till försvarare när det är aktuellt. För att en förundersökningsledare ska kunna ta sitt ansvar för dessa frågor under pågående utredningsarbete krävs det att förhørsledaren informerar och rådgör med förundersökningsledaren om det finns en osäkerhet kring försvararnärvaron. Förundersökningsledaren kan då göra en egen bedömning av behovet av försvarare och ta ställning till hur förhöret ska genomföras. (Se bl.a. JO 2011/12 s. 77, dnr 5493-2008, JO 2013/14 s. 133, dnr 3577-2011, och JO 2016/17 s. 393, dnr 2470-2015.)

Det kan konstateras att det i ett antal av de granskade ärendena hade hållits relativt omfattande förhör avseende brott med höga straffvärden utan att den misstänkte hade tillgång till försvarare. Detta gällde även i ett av ungdomsärendena.

Inte i något ärende framgick det om förhørsledaren hade lyft försvararfrågan till förundersökningsledaren innan förhör hölls utan närvaro av försvarare. I de flesta fall hade dessutom förhören hållits innan gripandet anmälts till åklagaren. Detta var särskilt tydligt i de ärenden där häktning hade förekommit. I samtliga de fall där mer ingående förhör hållits hade den misstänkte gått med på att förhöret hölls utan en försvarare närvarande.

Ansvar för att försvararfrågan i tveksamma fall underställs förundersökningsledaren ligger i och för sig främst hos polisen. Det som kommit fram tyder på att det finns behov av att från åklagarkammarens sida påminna polisen om vad som gäller.

Med anledning av det beslut om hämtning till förhör av en person efter misstankar om våldtäkt mot barn som redovisats ovan vill jag framhålla att en

hämtning alltid bör planeras så att en försvarare finns tillgänglig för att biträda den misstänkte om brottsmisstankarna motiverar det.

Enligt kammarledningen kan en förklaring till att så många misstänkta går med på att förhör hålls utan försvarare vara att det särskilt nattetid och på helger kan dröja innan en försvarare kan vara på plats. Den misstänkte föredrar då att genomföra ett första förhör som kan leda till att han eller hon släpps, hellre än att vänta på en försvarare. Jag har tidigare påtalat behovet av att lösa de svårigheter som kan uppstå när det brådskar att hålla förhör och en offentlig försvarare behöver förordnas utanför kontorstid, liksom frågan om faktisk tillgång till försvarare under kvällar och nätter (se bl.a. JO 2014/15 s. 77, dnr 2978-2012). Häktes- och restriktionsutredningen har därefter behandlat bl.a. frågan om förordnande av offentlig försvarare utanför kontorstid och föreslagit att en åklagare ska få göra det i vissa fall (se SOU 2016:52 s. 129 f.).

Nedlagda förundersökningar

Det samlade intrycket är att relevanta utredningsåtgärder hade vidtagits innan beslut fattades om att lägga ned en förundersökning samt att besluten och de skäl som angavs för dessa var tydliga och framstod som väl förenliga med utredningsunderlaget.

Det förekom både att nedläggningsbesluten motiverades med enbart standardtexter och med standardtexter som kompletterades med individuella skäl. I de flesta fall var standardtexten tillräcklig, men i vissa fall var det svårt att förstå vilken grund som fanns för beslutet när det enbart motiverades med en standardtext. Ett nedläggningsbeslut kan ha stor betydelse för de som berörs. Det är därför viktigt att en åklagare gör klart för sig vilka skäl som finns för ett nedläggningsbeslut och motiverar beslutet på ett sådant sätt att det tydligt framgår varför förundersökningen lagts ned.

I ett par ärenden hade förundersökningen lagts ned på grund av bevisproblem efter att målsäganden inte längre ville medverka i utredningen. Av de principer om absolut åtalsplikt och absolut förundersökningsplikt som kommer till uttryck i rättegångsbalken följer att målsägandens inställning i frågan om utredningen ska drivas vidare eller inte i princip saknar betydelse när det är fråga om att utreda brott som hör under allmänt åtal. I en situation där målsäganden inte längre vill medverka i utredningen måste förundersökningsledaren därför värdera såväl målsägandens uppgifter om detta som de uppgifter som målsäganden dittills lämnat i utredningen, och ta ställning till om den övriga bevisning som kan finnas att tillgå utgör tillräcklig grund för att driva ärendet vidare. Med anledning av utredningsläget i de aktuella ärendena kan det därför ifrågasättas om det fanns förutsättningar att lägga ned förundersökningarna.

I två ärenden där det fanns misstankar om misshandel och skadegörelse hade förundersökningen lagts ned i sin helhet och med samma motivering avseende samtliga brottsmisstankar, trots att vissa omständigheter som var relevanta för bedömningen skilde sig åt (se s. 7). Även om jag utifrån de granskade

handlingarna inte har tillräcklig grund för att uttala mig om besluten i sak vill jag även i det här sammanhanget framhålla vikten av att de skäl som anges till grund för ett beslut om att lägga ned en förundersökning är så rättvisande och tydliga som möjligt.

Hämtning till förhör

Som framgått ovan var det svårt att genomföra granskningen av detta tvångsmedel eftersom det i de ärenden där hämtning förekommit inte hade dokumenterats något annat än vilken person beslutet gällde och vilket brott denne var misstänkt för.

Förutsättningarna för hämtning till förhör anges i 23 kap. 7 § RB. Beslut om hämtning är en sådan åtgärd under förundersökningen som ska dokumenteras enligt 20 § FUK. Samtliga omständigheter som legat till grund för beslutet ska anges. JO har i flera fall kritiserat åklagare för att de i beslut om hämtning inte har angett alla de skäl som de vid senare granskning har hävdade legat till grund för beslutet (se bl.a. JO 1986/87 s. 77, dnr 3007-1984, och 1988/89 s. 47, dnr 3012-1986).

Kammarledningen har uppgett att en anledning till att hämtningsbesluten inte innehåller någon annan grund än brottsmisstanken troligen är att det inte finns någon plats för motivering av ett beslut i den malltext som finns i Cåbra. Enligt kammarledningen framgår dock skälen för besluten indirekt. När det inte finns någon uppgift om att den som hämtningsbeslutet gäller har uteblivit trots kallelser har hämtningen enligt kammarledningen skett av utredningsskäl.

Ett beslut om tvångsmedel ska dokumenteras på ett fullständigt och korrekt sätt. Av ett hämtningsbeslut bör det därför tydligt framgå vilka omständigheter beslutet grundar sig på. Det bör även dokumenteras när och var beslutet verkställdes och när åtgärden upphörde. Om dokumentationen är bristfällig försvåras eller omöjliggörs en kontroll i efterhand av om det funnits förutsättningar för åtgärden och om den varit ändamålsenlig och proportionerlig. Det är inte godtagbart att dokumentationskrav inte kan uppfyllas på grund av tekniska begränsningar. Jag förutsätter att Åklagarmyndigheten överväger åtgärder för att råda bot på den situation kammarledningen beskrivit.

Med anledning av de iakttagelser som kunde göras vid granskningen finns skäl att påpeka att hämtning till förhör inte får användas som ett substitut för gripande när förutsättningarna för ett gripande inte är uppfyllda (JO 2015/16 s. 107, dnr 4761-2013).

Dokumentation

Även i övrigt konstaterades vissa brister i dokumentationen. Det gäller bl.a. frågan om underrättelse om frihetsberövandet skett till närstående. Den som grips, anhålls eller häktas har som huvudregel rätt att enligt 24 kap. 21 a § RB få en anhörig eller annan nära person underrättad om frihetsberövandet. Den

som anhålls eller häktas ska dessutom enligt 12 a § FUK utan dröjsmål få skriftlig information om denna rätt. En uppgift om underrättelse till närstående har skett eller inte ska enligt 20 § FUK antecknas i förundersökningsprotokollet. Även om en sådan underrättelse får ses som en rutinåtgärd som polisen oftast sköter har åklagaren i egenskap av förundersökningsledare det övergripande ansvaret för att den utförs och dokumenteras på ett korrekt sätt.

Brister konstaterades även i dokumentationen av datum för beslut i framställningar om prövning av brevårsändelser.

Mot denna bakgrund vill jag erinra om vikten av dokumentation, bl.a. från kontrollsynpunkt. När det gäller dokumentation avseende underrättelse till närstående har jag efter tidigare inspektioner konstaterat att en av förklaringarna till att dokumentationen brister i detta avseende kan vara att det i mallen för förundersökningsprotokoll inte finns något förtryckt utrymme för en sådan anteckning (se bl.a. protokoll den 22 december 2015, dnr 5474-2015, och den 8 juni 2016, dnr 1652-2016). Jag kan konstatera att problemet med bristfällig dokumentation kvarstår och skickar därför en kopia av detta protokoll till Polismyndigheten för kännedom.

Restriktioner

Vid granskningen av ärenden med frihetsberövade framgick i flertalet fall inte om restriktionerna hade omprövats regelbundet. I ett antal fall hade däremot den frihetsberövade begärt lättnader i restriktionerna som i de flesta fall hade bifallits av åklagaren. Jag vill i detta sammanhang påminna om att förutsättningarna för fortsatta restriktioner ska bedömas fortlöpande av åklagaren.

Protokollförare vid inspektionen var Madeleine Arpegård.

Justerat den 4 juli 2017

Cecilia Renfors